

המסורת היהודית-התימנית נחשב הרקדן לבעל מעמד חברתי נחות, ובכל זאת היתה נוכחותו בכל שמחה הכרחית. את התשרי בה לחלקה הראשון של השאלה נוכל למצוא בדבריו של ס.ג.: בשביל היהודי, האיש המכובד הוא איש התורה, החכם. זמר שר שיר, הוא לא שר סתם ככה, אלא בצורה מיוחדת, כי השיר מלא בתורה ובחוכמה. אבל מה עושה הרקדן? הוא לא אומר שום דבר. הוא אפילו לא פותח את הפה. אין בזה יופי, ואין לזה ערך.

יחס דורערכי זה אל האמן, הנחות מבחינה חברתית, אבל אי-אפשר בלעדיו. אופייני לתרבותיות רבות, ביניהן גם התרבותיות המערביות.

רשימה זו מציגה תמונה חלקית בלבד של התפתחות מחול הגברים, שמוצאם מקבוצת כפרים בסביבת צנעא. תיארת את

יחסי הגומלין בין התפתחות המחול לבין שיפור הקשרים בין ערבים ויהודים באיזור זה. במשך 100 השנים האחרונות נעשה המחול מהיר יותר ויותר, מגוון יותר, והוא סיגל לעצמו צעדים חדשים שהתאימו לרוח המסורת. ראייה כזו של המחול התימני כתהליך, בניגוד לגישה האומרת שהוא אינו אלא „הצורה העתיקה ביותר של מחול יהודי“, מאירה גם את התפתחותו של מחול זה בישראל עצמה. לעיתים קרובות תראה נוער תימני רוקד ריקודים מסורתיים אלה במיקצב מהיר ביותר, תוך שימוש בצעדים השייכים לסגנון ה„רוק“, שהוטמעו בצעדים המסורתיים. לדעתי, אין זו פגיעה ברציפות המסורת, אלא נהפוך הוא. זו התפתחות סגנון המחול התימני. תוך תהליך ההשתנות ניתן לעקוב אחרי ההתפתחות והיבטיה השונים.

הבאלרינה הרוסית והתימנים

מאת יהודית ברין-אינגבר

נוסף למופעים ברחבי הארץ הופיעה הלהקה בביירות, מקום שם הציגה באוניברסיטה ובשגרירות צרפת. מסע הופעות ממושך התקיים בשנת 1937 במימונו של הארון מוריס דה-רוטשילד. „אני זוכרת איך רקדנו בארמנו הסמוך לפאריז“ — מספרת רחל נדב. „הוא העמיד לרשותנו את אחד מבתיו המפוארים שבאחוזתו לצורך החזרות, ומדי ערב היה עורך הצגות פרטיות לידידיו השונים. הוא היה לוקח אותנו לחזות באופרה בתאו הפרטי. למעשה למדנו הרבה בנסיעותינו לשוויץ, גורווגיה, שוודיה, בלגיה, הולנד, אנגליה (שם שהינו שישה חודשים) והארצות הבאלטיות. דומיני שאת חג הפסח הגגנו באסטוניה. השלג כיסה את הכל, אבל משהו מן הקהילה היהודית זיכה אותנו במתנה מיוחדת במינה — תפוזים עטופים בנייר-משי. פתאום התגעגענו כל-כך לארץ ולניחוח הפרדסים! אני זוכרת את הופעתי בעיר ריגה, כאשר נמצאו שם יהודים רבים הדוברים עברית צחה. בשנת 1939 נפסק המסע. קיבלנו מסכות-גן, ובמקום להמשיך לאמריקה חזרנו הביתה בשל המלחמה שעמדה לפרוץ.“

באותה עת השתנה היחס של הקהל הישראלי אל יצירותיה המיוחדות במינה של ניקובה. היא המשיכה את עבודתה עם הלהקה, אבל התרכזה יותר ויותר בהוראה.

רחל נדב עובה את הלהקה כדי להופיע בערביי-יחיד, ואחר-כך החלה לעבוד בעיקר בקיבוצים, שם יצרה מחולות-עם ישראליים רבים. הידוע בהם הוא „עורי צפון“.

כיום משמשים מחולות העדות נושא למחקר ותופסים מקום נכבד. אוניברסיטאות מקדישות משאבים להסרטה והקלטה, כגון המחלקה לפולקלור של האוניברסיטה העברית. גורית קדמן היא אחד הפעילים ביותר בתחום מחקרי זה. המסורת היהודית התימנית משמשת בסיס ליצירותיהם של להקות ויוצרים, ובראשם שרה לוי-תנאי.

מוזר הדבר שדווקא האמן הראשון שהתלהב מן התנועה המיוחדת במינה של יהודי המזרח והביאה אל הקהל האירופי, היתה רקדנית באלט ממוסקבה.

איך קורה שהמדבר משמש מקור השראה לרקדנית באלט רוסית, והמחולות שנוצרים, כובשים את דימיונם של פטרוני האמנות של פאריז? יתכן שהסוד טמון באנשים שבאו מאותו מדבר, בהן פגשה. אחת מאלה, רחל נדב, שהיתה הכוכבת של להקת „הבאלט התימני של רינה ניקובה“ בשנות ה-30, סיפרה לאחרונה בראיון על חייה ועבודתה עם רינה ניקובה, הרקדנית ממוסקבה שעלתה ארצה בשנת 1925.

„נולדתי במדבר, שעה שמשפחתי היתה בדרכה מתימן לארץ-ישראל. הורי התיישבו בחדרה. אני זוכרת נסיעה משם לתל-אביב על גבי גמלים, וליקוט עצים-הסקה בחברת הורי ביערות האקליפטוס. כל חיינו היו מוקפים זימרה. ספגתי לתוכי את המנגינות התימניות המסורתיות ואת המחולות, אותם ראיתי ושמעתי שוב ושוב בחתונות, בחגיגות ובבית-הכנסת.“ מחול וזימרה תימניים אלה הם שהלהיבו את דמיונה היוצר של רינה ניקובה. למרבה הפלא פגישתה הראשונה עם תרבות יהודי תימן היתה דווקא בפולניה, בשעת קונצרט של הזמרת ברכה צפירה. מאוחר יותר, שעה שניקובה החליטה ליצור מחולות על נושאים תנכיים, פנתה למסורת התימנית. „היא חשה שרקדניות תימניות הן היחידות המסוגלות לבטא את התנ“ך.

אני זוכרת איך בשנת 1933 היא בחנה כ-30 נערות תימניות ובחרה בשבע מהן. היא לימדה אותנו באלט, אבל בעיקר עסקנו בחזרות על יצירותיה שלה, שנוצרו תוך אימפרוביזציה. במשך היום עבדתי בבית-חרושת, כי מעולם לא קיבלנו שכר עבור המחול. לפעמים אני חושבת שרק האידיאליזם הוא שקיים אותנו במשך שנים ארוכות. ניקובה ידעה איך להפיק מאתנו את הדרוש, על אף הרקע האירופאי, שלה, היה לה חוש מיוחד לתנועה ולמוסיקה התימנית.“

אודי שנקאר, הרקדן היהודי המפורסם, ביקר בארץ-ישראל ושימש מקור השראה לרקדניה של רינה ניקובה. גם אחדים מן המשוררים, כגון שאול טשרניחובסקי, וציירים ידועים, היו מבקרים בסטודיו.